

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration

UNDERSØGELSE AF LÆNGEREVARENDE UDLANDSOPHOLD BLANDT BØRN MED IKKE-VESTLIG BAGGRUND

Titel: Undersøgelse af længerevarende udlandsophold blandt børn med ikke-vestlig baggrund
Udgiver: NIRAS Konsulenterne, februar 2005
Opsætning: NIRAS Konsulenterne
Bestilling: NIRAS Konsulenterne
Åboulevarden 80, Postboks 615
8100 Århus C
Telefon 87 32 33 34. Telefax 87 32 33 33
E-post: niraskon@niraskon.dk
Hjemmeside: <http://www.niraskon.dk>

Denne publikation kan frit citeres med tydelig kildeangivelse

1.	FORORD	1
2.	RESUMÉ	3
3.	INDLEDNING	5
3.1	Baggrund for undersøgelsen.....	5
3.2	Centrale problemstillinger	6
3.3	Læsevejledning.....	7
4.	METODE.....	8
5.	UNDERSØGELSE AF LÆNGEREVARENDE UDLANDSOPHOLD ...	10
5.1	Social genopdragelse.....	13
5.1.1	Baggrunden for opholdet.....	13
5.1.2	Børnenes oplevelse af opholdet.....	15
5.1.3	Opholdets betydning for børnenes trivsel.....	16
5.2	Kulturel eller religiøs genopdragelse	17
5.2.1	Baggrunden for opholdet.....	18
5.2.2	Børnenes oplevelse af opholdet.....	19
5.2.3	Opholdets betydning for børnenes trivsel.....	21
5.3	Kulturforståelse og identitetsdannelse	22
5.3.1	Baggrunden for opholdet.....	22
5.3.2	Børnenes oplevelse af opholdet.....	23
5.3.2	Opholdets betydning for barnets trivsel.....	25
5.4	Ferie og familiebesøg	26
5.4.1	Baggrunden for opholdene	26
5.4.2	Børnenes oplevelse af opholdene	27
5.4.3	Opholdenes betydning for børnenes trivsel	28
6.	MYNDIGHEDERNES HÅNDTERING AF LÆNGEREVARENDE UDLANDSOPHOLD	30
6.1	Lovgrundlaget	30
6.2	Myndighedernes kendskab til længerevarende udlandsophold.....	31
6.3	Ambassadernes rolle	32
6.4	Vurdering af myndighedernes indsats.....	33
7.	KONKLUSIONER OG ANBEFALINGER	36
7.1	Konklusioner	36
7.2	Anbefalinger.....	38
8.	BILAG 1: LITTERATURLISTE	44

1. FORORD

I den senere tid har der fra politisk side og i medierne været stigende fokus på længerevarende udlandsophold blandt børn med ikke-vestlig baggrund¹. Omfanget af opholdene er meget debatteret, og en ny undersøgelse fra Ankestyrelsen er det første bidrag, som belyser udbredelsen i Danmark².

Skønt emnet er meget debatteret, er der stort set ingen faktuel viden i Danmark eller i udlandet om, hvad fænomenet omfatter, eller hvad tallene så at sige dækker over. Bortset fra en enkelt norsk rapport³ er der ikke tidligere lavet undersøgelser af emnet.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration har bedt NIRAS Konsulenterne om at gennemføre denne undersøgelse.

Målet med undersøgelsen er at belyse, hvad længerevarende udlandsophold blandt børn med ikke-vestlig baggrund er. Vi definerer fire forskellige typer af længerevarende udlandsophold blandt børn med ikke-vestlig baggrund, beskriver baggrunden for og formålet med opholdene, hvilke forhold børnene befinder sig under ved opholdet samt konsekvenserne for børnenes videre trivsel og integration i Danmark. Endelig giver vi konkrete anbefalinger til, hvordan man kan forbedre indsatsen på området til gavn for de berørte børn.

Undersøgelsen er bestilt af Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration, som også er opdragsgiver bag den førnævnte rapport fra Ankestyrelsen. Der har været nedsat en følgegruppe for arbejdet med deltagelse af Udenrigsministeriet, Socialministeriet, Ligestillingsafdelingen, Undervisningsministeriet, Ministeriet for Familie- og Forbrugeranliggender samt KL.

¹ Ikke-vestlige lande omfatter de lande, som ikke er nordiske lande, EU-lande eller tilhører de øvrige vestlige lande, dvs. USA, Canada, Australien, New Zealand, Andorra, Liechtenstein, Monaco, San Marino, Schweiz og Vatikanstaten. Afgrænsningen er foretaget af Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration

² Ankestyrelsen, 2005: "Ikke-vestlige børns længerevarende udlandsophold"

³ Norske børn i udlandet: "Ute av syn, ute av sinn", Human Rights Service, juni 2004

Vi håber, at undersøgelsen kan bidrage til en mere nuanceret og velunderbygget debat om fænomenet og om de tiltag og løsningsforslag, der sættes i værk for og sammen med forældre, børn, myndigheder og organisationer. Som en etnisk konsulent, der har deltaget i undersøgelsen formulerer det:

”Det er vigtigt at få et nuanceret billede af de længerevarende udlandsophold. Hvornår bliver det et problem? For hvem? Og hvad skal vi gøre på kort og på langt sigt?”

Vi takker de mange børn og unge, forældre, skole- og klubfolk, etniske konsulenter og andre eksperter, som har bidraget til undersøgelsen.

NIRAS Konsulenterne A/S
Februar 2005

2. RESUMÉ

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration har bedt NIRAS Konsulenterne om at gennemføre en undersøgelse af længerevarende udlandsophold blandt børn med ikke-vestlig baggrund. Undersøgelsen er kvalitativ og omhandler

- Motiverne bag opholdene i oprindelseslandet
- Hvilke forhold børnene befinder sig under ved opholdet
- Opholdenes betydning for børnenes trivsel og integration i Danmark.

Vores undersøgelse indkredser fire forskellige typer af længerevarende udlandsophold blandt børn med ikke-vestlig baggrund. De fire typer af længerevarende udlandsophold har meget forskellige konsekvenser for børnene. De fire typer er:

1. Længerevarende udlandsophold med henblik på *social genopdragelse* som forældrenes reaktion på børnenes kriminalitet, stofmisbrug eller anden anti-social adfærd,
2. Længerevarende udlandsophold med henblik på *kulturel eller religiøs genopdragelse* ofte som forældrenes reaktion på, at børnene er blevet for danske i deres adfærd, normer og værdier,
3. Længerevarende udlandsophold som led i børnenes *identitetsdannelse og afklaring af tilhørsforhold*,
4. Længerevarende udlandsophold i form af *ferie eller familiebesøg* i forbindelse med familiære begivenheder såsom bryllupper, sygdom eller dødsfald blandt familiemedlemmer i oprindelseslandet.

En central konklusion i undersøgelsen er, at ferie og familiebesøg udgør langt størstedelen af de længerevarende udlandsophold, og at disse ophold er forholdsvis uproblematisk for børnenes videre trivsel og integration. Det samme gælder opholdene med henblik på identitetsdannelse og afklaring af tilhørsforhold.

Ophold med henblik på egentlig kulturel, religiøs eller social genopdragelse har til gengæld oftest alvorlige konsekvenser for barnets selvværd, danskundskaber, forhold til familien og integration i Danmark.

Da der er tale om forskellige typer af længerevarende udlandsophold, konkluderer undersøgelsen, at der er behov for en differentieret indsats i forhold til styrkelse af indsatsen mod disse ophold.

Vi anbefaler derfor, at der bliver udarbejdet en handlingsplan for styrkelse af indsatsen mod længerevarende udlandsophold. På baggrund af undersøgelsen kommer vi med forslag til 11 konkrete tiltag, som på nationalt og kommunalt niveau kan bidrage til at begrænse de negative konsekvenser af opholdene.

3. INDLEDNING

3.1 Baggrund for undersøgelsen

I de senere år er opmærksomheden i stigende grad blevet rettet mod børn af udlændinge, der sendes tilbage til forældrenes oprindelsesland i en periode, bl.a. med det formål at opdrage børnene i overensstemmelse med de kulturelle og religiøse værdier og traditioner, der eksisterer i forældrenes oprindelsesland. Regeringen har derfor gennemført en række lovændringer, som gør det muligt for kommunerne at stoppe ydelser (børnetilskud, børnefamilieydelse og forsørgertillæg), når børn med ikke-vestlig baggrund befinder sig på længerevarende ophold uden for Danmark.

Socialministeriet har skønnet, at cirka 250 børn hvert år sendes på længerevarende udlandsophold, men skønnet er behæftet med stor usikkerhed⁴. Der findes ligeledes kun sparsom information om børnenes levevilkår og undervisning under opholdet i oprindelseslandet, samt om hvordan opholdet i øvrigt påvirker børnene og deres integration.

Det er baggrunden for undersøgelsen, som består af to dele:

Dels NIRAS Konsulenternes **kvalitative undersøgelse af**

- Baggrunden for og motiverne bag opholdene, herunder om udsendelsen er sket efter børnenes fri vilje,
- Forholdene under opholdet, herunder hvor børnene bor og om børnene modtager nogen form for undervisning under opholdet, og i givet fald hvilken form for undervisning samt hvilke påvirkninger børnene udsættes for under opholdet,
- Opholdets konsekvenser for børnenes selvforståelse og for deres opfattelse af det danske samfund, efter de er vendt tilbage til Danmark, og hvilke konsekvenser opholdet vil kunne have for børnenes uddannelse og beskæftigelse i Danmark.

⁴ Skønnet er foretaget i forbindelse med integrationsministerens besvarelse af et folketings-spørgsmål stillet i februar 2004.

Denne undersøgelse har primært fokus på børn med oprindelse i Pakistan, Tyrkiet, Marokko, Libanon og Somalia, da oplysninger fra Norge og Danmark peger på, at fænomenet især forekommer i disse lande.

Dels en **belysning** af kommunernes brug af de lovgivningsmæssige redskaber, de har til rådighed, og en kortlægning af hvilke informationer kommunerne har om børnene og opholdene. Denne del af undersøgelsen har Ankestyrelsen stået for. De to undersøgelser er afrapporteret særskilt.

3.2 Centrale problemstillinger

Vores undersøgelse peger på, at længerevarende udlandsophold har forskellige motiver og forhistorier, at omstændighederne ved opholdene spænder fra ”forkælelse til straf” – og at konsekvenserne for børnene følgelig også er forskellige. Man kan derfor ikke sætte en entydig etiket på de længerevarende udlandsophold.

Vi har indkredset fire forskellige typer af længerevarende udlandsophold afhængig af baggrunden for og formålet med opholdet. De forskellige typer af ophold har meget forskellige konsekvenser for børnene. De fire typer af længerevarende udlandsophold er:

1. Ophold med henblik på *social genopdragelse*
2. Ophold med henblik på *kulturel eller religiøs genopdragelse*
3. Ophold med henblik på *identitetsdannelse eller afklaring*
4. Ophold med henblik på *ferie og familiebesøg*

Vores undersøgelse viser, at nogle typer af ophold er helt uproblematisk for barnet – ja, de kan endda virke fremmende for barnets afklaring af egen identitet og dermed styrke barnets efterfølgende integration i Danmark. Andre ophold har stik modsatte konsekvenser: De forværrer et i forvejen konfliktfyldt forhold mellem barnet og forældrene eller barnet og det danske samfund.

I forlængelse af dette ser vi tre centrale problemstillinger i belysningen af længerevarende udlandsophold blandt børn med ikke-vestlig baggrund:

- Hvornår er de længerevarende udlandsophold problematiske for børnenes trivsel og integration i Danmark – og hvornår er de ikke?
- Er der omstændigheder ved opholdene, som kan virke fremmende for børnenes efterfølgende trivsel, uddannelse og beskæftigelse i Danmark?

- Hvordan kan myndigheder, professionelle og andre aktører begrænse de negative konsekvenser af udlandsopholdene?

Dette belyser vi i det følgende.

3.3 **Læsevejledning**

Efter forordet i *kapitel 1* indeholder *kapitel 2* et kort resumé af undersøgelsens konklusioner og anbefalinger. *Kapitel 3* beskriver baggrunden for undersøgelsen og de centrale problemstillinger, mens *kapitel 4* beskriver, hvilke metoder der ligger til grund for dataindsamlingen.

I *kapitel 5* udfolder og belyser vi de fire typer af længerevarende udlandsophold, for så vidt angår baggrund for opholdene, forholdene for børnene under opholdene, og hvilke konsekvenser opholdene har for børnene.

Kapitel 6 er en vurdering af myndighedernes håndtering af de længerevarende udlandsophold og af samarbejdet mellem de forskellige myndigheder.

I *kapitel 7* redegør vi for vores samlede konklusioner og anbefalinger med elleve konkrete bud på en styrket indsats på feltet.

En oversigt over litteratur om emnet er vedlagt i *bilag 1*.

Citater fra vores informanter er gengivet i kursiv. Fortællinger om udvalgte børn er fremhævet i tekstbokse. Navnene på børn og forældre er ændret af os af hensyn til deltagernes anonymitet.

4. **METODE**

Undersøgelsen er gennemført ved brug af følgende metoder til dataindsamling:

- Et studie af danske og udenlandske kilder, som omhandler emner, der relaterer sig til længerevarende udlandsophold. Studiet omfatter undersøgelser og rapporter, lovstof, bibliografier, forskning, handlingsplaner, avisartikler og TV-udsendelser. Det har ikke været muligt at finde litteratur, som eksplicit omhandler længerevarende udlandsophold som fænomen udover en enkelt norsk rapport⁵ og Ankestyrelsens rapport.
- Telefoniske interview med 15 medarbejdere ved de danske, hollandske og engelske repræsentationer i Tyrkiet, Pakistan, Marokko, Somalia og Libanon.
- Personligt interview med chefen for Borgerservice og en medarbejder fra Borgerservice i Udenrigsministeriet.
- Telefoniske interview med 10 skoleledere og klubmedarbejdere fra institutioner i København, Odense og Århus, som har en høj koncentration af børn og unge med ikke-vestlig baggrund.
- Telefoniske interview med 8 kvindekrisecentre under Landsorganisationen af Kvindekrisecentre (LOKK).
- Et arbejdsseminar af en dags varighed med deltagelse af en bred kreds af praktikere, som har arbejdsmæssig erfaring med emnet, dvs. socialarbejdere og skolefolk, etniske konsulenter, repræsentanter for etniske foreninger, tolke mv. – i alt 13 personer.
- Personlige interview med 13 børn og unge, der har været på længerevarende udlandsophold, og med fire forældre, der har sendt eller overvejer at sende deres børn på længerevarende ophold i oprindelseslandet. Interviewene omfatter seks børn og unge fra Libanon, fem børn og unge fra Pakistan, en ung

⁵ Norske børn i utlandet: "Ute av syn, ute av sinn", Human Rights Service, juni 2004

fra Marokko og en ung fra Tyrkiet – i alt 12 piger/kvinder og én dreng. Forældreinterviewene omfatter to libanesiske, en somalisk og en jordansk forælder; heraf tre mødre og en far.

5. **UNDERSØGELSE AF LÆNGEREVARENDE UDLANDSOPHOLD**

I dette kapitel redegør vi for den viden, der er tilvejebragt gennem personlige interview med de informanter, som har et professionelt kendskab til længerevarende udlandsophold: dvs. klubfolk, skoleledere, forvaltningsmedarbejdere og ambassader, og med de informanter, som har personlige erfaringer med de længerevarende udlandsophold: dvs. børn, unge og deres forældre. Øvrige kilder er den sparsomme litteratur, der knytter an til emnet.

Ankestyrelsen har undersøgt omfanget af længerevarende udlandsophold blandt børn og unge med ikke-vestlig baggrund. Undersøgelsen viser, at de 50 adspurgte kommuner har kendskab til, at 554 børn er eller har været på længerevarende udlandsophold siden 1. juli 2002⁶. Som supplement til Ankestyrelsens kortlægning af omfanget af længerevarende udlandsophold har Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration fået foretaget en særkørsel fra Danmarks Statistik, som viser, at 3½ % af de 18-21-årige med ikke-vestlig baggrund har opholdt sig i udlandet i sammenlagt mere end seks måneder inden de fyldte 18 år (pr. 1. januar 2004)⁷.

Samlet set giver disse opgørelser et indtryk af omfanget af længerevarende udlandsophold blandt børn og unge med ikke-vestlig baggrund.

Vores undersøgelse viser, at tallene dækker over en lang række sager, hvor der er tale om forlængede sommerferier med eller uden skolens accept, mens de

⁶ Ankestyrelsen har sendt spørgeskema ud til de 50 kommuner med flest børn mellem 0 og 17 år med ikke-vestlig baggrund. Kommunerne er udpeget af Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration. Kommunernes oplysninger om børn på længerevarende udlandsophold, der har ført til stop for udbetaling af forsøgersats-/tillæg, kan være tilfælde fra 1. juli 2002, hvor loven herom trådte i kraft. Kommunernes oplysninger om børn på længerevarende udlandsophold, der har ført til stop for udbetaling af børneydelser, kan være tilfælde fra 1.1.2004, hvor denne lovregel trådte i kraft. Skoler og institutioner har dog først fået pligt til at foretage indberetning af børn på længerevarende udlandsophold pr. 1. juli 2004, hvorfor størstedelen af kommunerne alene har oplysninger om børn på længerevarende udlandsophold fra perioden efter denne dato.

⁷ ”Notat om udlandsophold blandt 18-25-årige indvandrere og efterkommere fra ikke-vestlige lande”, Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration, februar 2005.

reelle genopdragelsesrejser begrænser sig til nogle få, problematiske sager om året. Det er dog vigtigt at være opmærksom på, at der givetvis er flere skjulte genopdragelsesrejser, da ikke alle sager bliver opdaget og indberettet – særligt ikke de sager, der først finder sted, efter at børnene har afsluttet folkeskolen.

Vores undersøgelse indkredser fire typer af længerevarende udlandsophold blandt børn med ikke-vestlig baggrund:

1. Længerevarende udlandsophold med henblik på *social genopdragelse* som forældrenes reaktion på børnenes/de unges kriminalitet, stofmisbrug eller anden anti-social adfærd,
2. Længerevarende udlandsophold med henblik på *kulturel eller religiøs genopdragelse* ofte som forældrenes reaktion på, at børnene/de unge er blevet for danske i deres adfærd, normer og værdier,
3. Længerevarende udlandsophold som led i børnenes/de unges *identitetsdannelse og afklaring af tilhørsforhold*,
4. Længerevarende udlandsophold i form af *ferie eller familiebesøg* i forbindelse med familiære begivenheder såsom bryllupper, sygdom eller dødsfald blandt familiemedlemmer i oprindelseslandet.

Ser vi på konsekvenserne af opholdene for børnenes trivsel og integration i Danmark, kan vi konkludere, at de to første typer af ophold oftest har negative konsekvenser for børnene – og tit endog meget alvorlige konsekvenser. De to sidste typer har ofte positiv indflydelse på børnenes videre udvikling og identitet, om end dette afhænger af børnenes sproglige og sociale udgangspunkt inden opholdet.

De længerevarende udlandsophold med henblik på *social, kulturel eller religiøs genopdragelse* (type 1 og 2) tager ofte udgangspunkt i forældrenes fastholdelse af oprindelseslandets traditioner, normer og værdier, hvor familiens ære forsøges opretholdt eller genetableret ved at sende børn, som er blevet for danske, på et længerevarende ophold hos slægtninge i oprindelseslandet. Der er med andre ord typisk tale om beslutninger, der bliver truffet af forældrene mod børnenes vilje og derfor indebærer en konflikt mellem børnene og deres forældre.

De længerevarende udlandsophold med henblik på *identitetsdannelse og afklaring af tilhørsforhold samt ferie og familiebesøg* (type 3 og 4) handler derimod om at skabe en balance mellem tilknytningen til Danmark og tilknytningen til familiens oprindelsesland. Det er i sidste ende forældrene, der træffer beslutningen om at tage på ferie i oprindelseslandet, men ofte er børnene involveret i overvejelserne, og flere børn presser ligefrem på for, at familien skal tage på

ferie i oprindelseslandet, fordi opholdene oftest er forbundet med gode oplevelser.

I nedenstående tabel er de fire typologier skitseret.

	Social genopdragelse	Kulturel eller religiøs genopdragelse	Kulturforståelse eller identitetsdannelse	Ferie og familiebesøg
Hvem	Primært drenge	Primært piger	Både piger og drenge	Både piger og drenge
Oprindelsesland	Primært Libanon, Palæstina, Somalia	Primært Tyrkiet, Pakistan og Somalia	Pakistan, Marokko, Libanon og Palæstina	Pakistan, Marokko, Tyrkiet, Libanon og Palæstina
Baggrund	Forældre tager beslutning om ophold Mod børnenes vilje, ofte tale om tvang Afmagtsreaktion fra forældrenes side	Forældre tager beslutning om ophold Mod børnenes vilje, ofte tale om en tvang eller decideret bortførelse	Frivillige ophold på forældrenes eller den unges foranledning	Frivillige ophold på forældrenes initiativ
Formål	Værdimæssig genopdragelse med koranen som opdragelsesværktøj Miljøskifte; drengene/pigerne skal ud af det kriminelle miljø for at blive tilrettet	Genoprettelse af familiens ære og/eller en straf for vestlig adfærd Værdimæssig genopdragelse i forhold til kønsroller og familiens forventninger.	Kulturforståelse og interesse for oprindelseslandet, identitetskabelse Afklaring af tilhørsforhold	Forlængede ferier Rundrejser til familiemedlemmer, øget familiekendskab og kulturforståelse
Forhold under opholdet	Bor hos slægtninge Overvågning, fysisk afstraffelse, evt. skolegang i form af privatskole, landsbyskole eller privat undervisning Enkelte tilfælde, hvor faderen er med tilbage til oprindelseslandet	Bor hos slægtninge, Overvågning, konstant angst for familiens reaktion, fx angst for at blive dræbt af familien, indespærring, opdragelse i forhold til kvinderoollen, sjældent undervisning, evt. korankyndig som lærer i hjemmet Pigerne spiller dobbeltspil, opfører sig korrekt for at få rettigheder, Enkelte tilfælde af forlovelser/ægteskab	Ferielignende ophold, de fleste bor hos familie og bruger dagen på at opleve hverdagen i bazaren/på stranden, på cafeerne og i hjemmet med besøg af familie og venner Nogle går i skole, enkelte eksempler på videregående uddannelse i oprindelseslandet Kendskab til koranen Sjældent alene, hvis man er pige, savner mulighed for at være alene og plads til at trække sig tilbage	Bor hos slægtninge eller i familiens bolig i oprindelseslandet, familiebesøg, oplever bazaren, strandene, landlivet eller bylivet, Enkelte tager korankurser, meget anderledes undervisningsform, mere disciplin Sjældent alene, savner privatliv, nogle finder kæreste under opholdet og bliver forlovet Delvis romantisering: livet om sommeren er præget af de mange besøgende fra Europa og adskiller sig meget fra livet om vinteren
Konsekvenser af opholdet	Mistillid til forældre/familie styrkes, afstandtagen til det danske samfund, øget kriminalitet, Enkelte tilfælde af succes, hvor de unge ændrer adfærd	Mistillid til forældre og angst for videre forløb, flere piger opsøger krisecentre, går under jorden Eller kulturel genopretning af pigerne, tilpasning i forhold til forældrenes forventninger Eller pigen vender ikke tilbage til DK	Afklaring af tilhørsforhold og identitetsmæssig afklaring Styrket identitet Kendskab til koranen, religiøs afklaring, forståelse for adskillelse mellem kultur og religion	Forståelse for egen baggrund, vedligeholdelse af arabisk sprog Styrket identitet

Derudover peger den norske undersøgelse "Ute av syne, ute av sinn" på, at utilfredshed med religionsundervisningen i den norske skole og økonomiske gevinster for forældrene ved at have kone og børn i oprindelseslandet (lavere leveomkostninger og mulighed for at bevare visse ydelser) kan være motiver bag opholdene. Disse motiver er vi dog ikke stødt på i vores undersøgelse.

I de følgende afsnit redegør vi mere indgående for de problemstillinger, der knytter an til de fire typer af længerevarende udlandsophold. Vi beskriver:

- Baggrunden for og motiverne bag de længerevarende udlandsophold
- Børnenes oplevelse af opholdene
- Opholdenes betydning for børnenes trivsel og integration i det danske samfund.

I vores vurdering af børnenes trivsel og integration i Danmark efter endt udlandsophold lægger vi vægt på følgende forhold:

- Børnenes sproglige kompetencer
- Børnenes mulighed for at fortsætte uddannelse/erhverv
- Børnenes mulighed for at vedligeholde familiært netværk
- Børnenes mulighed for at vedligeholde socialt netværk
- Børnenes oplevelse af tryghed/sikkerhed

Konsekvenserne af opholdene for det enkelte barn vil naturligvis afhænge af omstændighederne i det enkelte tilfælde.

5.1 **Social genopdragelse**

Vores undersøgelse peger på, at de sociale genopdragelsesrejser udgør en væsentlig del af de problematiske sager om længerevarende udlandsophold, om end det drejer sig om få sager hvert år. De professionelle, som vi har talt med i forbindelse med undersøgelsen, oplever således hver et sted mellem tre og otte sager per år, hvor de vurderer, at der er tale om social genopdragelse.

5.1.1 *Baggrunden for opholdet*

I de fleste sager om social genopdragelse er det drenge, som forældrene sender tilbage til oprindelseslandet. Den sociale genopdragelse er mest udbredt blandt somaliske, palæstinensiske og libanesiske familier, men flere klubmedarbejdere kender dog også til sager om social genopdragelse i marokkanske, pakistanske og tyrkiske familier.

Den sociale genopdragelsesrejse er typisk kulminationen på længere tids antisocial adfærd i form af kriminalitet, overfald, røverier, narkotikasalg eller stofmisbrug hos barnet eller i barnets omgangskreds. Der er ofte tale om sager, hvor myndighederne i forvejen har kendskab til børnene, og hvor der allerede er oprettet en social sag på barnet eller familien.

Aminas fortælling: Baggrunden for opholdet i Marokko

Amina har gået i dansk skole i omegnen af København og har gennem hele sin tilværelse haft en tæt relation til Marokko, hvor familien tilbringer sommerferierne i deres hus i en mindre landsby. Da Amina kommer i 7. klasse, bliver hun involveret i en del ballade og kriminalitet, som kulminerer med, at Amina kommer op og slås med en anden gruppe af piger med det resultat, at politiet bliver kontaktet.

Forældrene bliver frustrerede over Aminas adfærd og snakker med skolen om, hvad de skal gøre. Skolen vil smide Amina ud, men forældrene overbeviser skolen om, at Amina skal have lov til at gøre 7. klasse færdig. Forældrene ønsker også, at Amina skal mærke, at hun har overtrådt reglerne for god opførsel, og Amina og forældrene bliver enige om, at et år på en privatskole i Marokko vil være en passende straf for hende.

Der er ofte tale om familier, som i forvejen er dårligt integrerede i det danske samfund, og forældrene oplever en generel magtesløshed over for deres børn. Flere af vores kilder blandt de professionelle har erfaring med, at den sociale genopdragelse ofte forekommer i familier, som er særligt udsatte – enten på grund af en krigstraumatiseret og turbulent baggrund, eller fordi familien er socialt marginaliseret. I mange af de udsatte familier mister forældrene deres autoritet over for børnene, idet børnene ofte færdes mere hjemmevant i det danske samfund end forældregenerationen⁸.

Der er blandt forældrene desuden en udbredt oplevelse af magtesløshed over for 'det danske system', som forældrene oplever, ikke kan hjælpe med at håndtere problemerne med deres børn. En somalisk mor udtaler således:

"Jeg ville sende ham ud af København, men hvor skulle jeg sende ham hen? Jeg snakkede med en psykolog om, at min dreng gjorde, at jeg var forvirret. Jeg havde så store forventninger til ham, havde kæmpet for at give ham det bedste hele tiden, og hvordan kunne det så gå så galt. Jeg havde aldrig drømt om, at min søn ville blive kriminel. Jeg følte mig helt hjælpeløs, det var meget svært at acceptere eller forstå".

⁸ Yvonne Mørck: "Faktisk er Blågårds Plads utrolig smuk – hårde drenge på Nørrebro", Social Kritik nr. 65/66, 1999.

Som et forsøg på at bringe børnene på ret kurs, vælger forældrene i samråd med den øvrige familie at sende børnene tilbage til slægtninge i oprindelseslandet. Det er en beslutning, som ofte er baseret på forældrenes håb om, at den kollektivistiske livsform og strengere opdragelse i oprindelseslandet vil betyde, at der bliver holdt bedre øje med børnene. Således beskriver den somaliske mor, som har sendt sin søn tilbage til slægtninge i Somalia, hvordan hun har haft svært ved at være alene om opdragelsen af sin søn i Danmark, fordi hun har skullet passe sit arbejde ved siden af. I Somalia ville man have været fælles om ansvaret for opdragelsen af de unge.

Ligesom den somaliske mor forestiller forældrene sig ofte, at en miljøforandring kan bidrage til en positiv adfærdsændring blandt deres børn, fordi de kommer væk fra det dårlige selskab i Danmark. Her er familien i oprindelseslandet den mest nærliggende løsning, fordi man fortsat formår at holde problemerne internt i familien og dermed undgår at miste ære ved at bede myndighederne om hjælp.

Ifølge de professionelle, som vi har talt med, er der også eksempler på, at forældrene anvender de længerevarende ophold i oprindelseslandet til at gøre børnene opmærksomme på, at de faktisk har en god og tryk tilværelse i Danmark. Den somaliske mor understreger denne vinkel:

”Her i Danmark er livet smooth, ikke – altså, der er mad hjemme, der er alt, lommepenge, alting får han, tilskud til tøj, og så videre. Han vidste ikke, at der fandtes et andet liv. Nu forstår han ligesom livets realiteter, han sparer på pengene, han har mere respekt for voksne, han har lært at være hjælpsom. Han siger også, at han gerne vil have en uddannelse og et arbejde, fordi han vil forsørge familien hjemme i Somalia, og at hans børn skal klare sig godt”.

5.1.2 *Børnenes oplevelse af opholdet*

Det har været vanskeligt at komme i kontakt med børn og unge, som har været på et længerevarende ophold i oprindelseslandet, hvor formålet har været social genopdragelse. De klubledere, som vi har talt med i forbindelse med undersøgelsen, har haft en løbende kontakt med nogle af disse børn forud for opholdet og efter opholdet. Klublederne har derfor kendskab til de forhold, som børnene har levet under i forbindelse med deres ophold i oprindelseslandet. I forlængelse heraf fortæller flere klubledere, at nogle af børnene – især drengene – beskriver opholdet som et ferieophold; som en parentes i deres danske tilværelse. Andre fortæller, at de får udgangsforbud fra hjemmet og bliver fysisk afstraffet.

I langt de fleste tilfælde opholder børnene sig i oprindelseslandet uden forældrene, og børnene bor i disse tilfælde som regel hos nære slægtninge. Børnene modtager ofte ikke nogen form for undervisning, fordi de ikke kan sproget godt

nok til at kunne følge med i undervisningen. Derfor går dagene med at hjælpe til i hjemmet eller på onklernes og fætrenes arbejdsplads, mens aftenerne tilbringes sammen med slægtningene. Flere professionelle giver udtryk for, at selvom børnene ikke modtager decideret religiøs undervisning, så bliver koranen ofte brugt som et værdimæssigt opdragelsesredskab.

I de tilfælde, hvor familien har bevaret en tæt relation til oprindelseslandet gennem jævnlige ferieophold, er det dog ikke ualmindeligt, at børnene – ligesom Amina – går i skole under opholdet, idet den løbende kontakt til oprindelseslandet har skabt grundlag for, at børnene faktisk har mulighed for at følge undervisningen på modersmålet.

Aminas fortælling: Opholdet i Marokko

Da Amina har afsluttet 7. klasse, tager familien på den årlige sommerferie til Marokko. Familien tager tilbage til Danmark og efterlader Amina hos mosteren i landsbyen. Amina starter i privatskolen, hvor hun modtager undervisning i fransk, engelsk, arabisk, matematik og religion. I starten bryder Amina sig ikke om at gå i skolen, fordi der verserer en masse rygter om hende, og samtidig er der en helt anden disciplin i skolen, end hun er vant til fra sin danske skole.

5.1.3 *Opholdets betydning for børnenes trivsel*

Konsekvenserne af social genopdragelse hænger sammen med formålet med, rammerne for og længden af opholdene. Det overordnede billede er, at problemerne ofte dukker op igen, når børnene kommer tilbage til Danmark og finder tilbage til den gamle vennekreds. Ligeledes oplever mange børn, at beslutningen om at sende dem tilbage til slægtninge i oprindelseslandet er endnu et svigt eller overgreb fra de voksnes side. Nogle af børnene bliver opgivet af slægtningene i oprindelseslandet og returneret med et nederlag mere i bagagen. I de fleste tilfælde er opholdet derfor med til at grave en dybere grøft mellem forældrene og børnene, og børnene vender tilbage til Danmark med en endnu lavere respekt for de voksne og for samfundet generelt.

De sociale genopdragelsesrejser kan i bedste fald give anledning til en midlertidig adfærdsændring, fordi børnene kommer ud af deres vante miljø.

Ifølge de professionelle er der dog også nogle børn og unge, som oplever, at de får en ny chance i oprindelseslandet, og at opholdet derfor giver anledning til en positiv adfærdsændring. Det afgørende for denne oplevelse er, at børnene ikke oplever, at forældrene svigter dem ved at sende dem hjem til oprindelseslandet, men at forældrene derimod udviser interesse for børnene under opholdet og måske ligefrem selv opholder sig i oprindelseslandet sammen med børnene. Såle-

des har den kollektivistiske familiekultur en nærhed og tæt relation, som kan have en positiv indflydelse på barnets udvikling.

Aminas fortælling: Hjemkomsten

Efter knap to år beder Amina sine forældre, om hun må komme tilbage til Danmark igen. Hun har nu opholdt sig i Danmark i halvandet år, fået nye veninder, undgår ballade og passer sin skolegang på HF.

Amina ville egentligt gerne have været på gymnasiet, men hendes danskkundskaber er blevet betydeligt dårligere i løbet af de to års ophold i Marokko. Derfor synes hun, at skolen eller kommunen burde have grebet ind over for forældrenes beslutning, fordi de to år har fået stor betydning for hendes videre uddannelsesforløb.

Opholdets betydning for børnenes uddannelse afhænger i høj grad af børnenes udgangspunkt forud for opholdet. Hvis børnene i forvejen har vanskeligt ved at følge med i skolen, bliver dette oftest forstærket af et længerevarende ophold i oprindelseslandet. Da mange af de børn, der sendes tilbage til oprindelseslandet med henblik på social genopdragelse, har en forholdsvis svag tilknytning til skolen og det danske samfund generelt, vil dette problem ofte blive forstærket af et længerevarende udlandsophold.

Som det fremgår af Aminas fortælling har et toårigt udlandsophold i oprindelseslandet naturligvis konsekvenser for barnets danskkundskaber, da barnet ikke får mulighed for at tale eller skrive dansk. Derimod har Amina – og andre børn, som går i skole under opholdet – mulighed for at følge det faglige niveau i skolen, om end der naturligvis stadig er tale om et brud i forhold til skolegangen i Danmark. Dette brud er desto mere markant i de tilfælde, hvor børnene opholder sig i oprindelseslandet uden at modtage nogen form for undervisning, idet børnene her kommer bagud rent fagligt i forhold til deres jævnaldrende i Danmark.

5.2 **Kulturel eller religiøs genopdragelse**

De længerevarende udlandsophold, som har form af kulturel eller religiøs genopdragelse, er yderst problematiske, fordi de foregår mod børnenes vilje. Der er blandt de professionelle og ambassaderne kun kendskab til et mindre antal sager per år, men både klubfolk, sagsbehandlere og ambassader udtrykker en bekymring for, at de kendte sager blot udgør en mindre del af det reelle antal sager, idet myndighederne oftest kun får kendskab til sager, hvor børnene får mulighed for at søge hjælp.

Den danske ambassade i Pakistan har kendskab til et mindre antal sager per år, hvor 10-12 årige piger bliver sendt på genopdragelse hos slægtninge på landet

som et forstadium til ægteskab. Ambassaden understreger dog, at kendskabet er baseret på de sager, hvor det lykkes pigerne at rette henvendelse til ambassaden om hjælp, og at der derfor sagtens kan være tale om flere sager, end ambassaden har kendskab til.

Ligeledes giver den hollandske ambassade i Nairobi, Kenya, udtryk for, at det ikke er ualmindeligt, at somaliske forældre sender deres døtre til Somalia med henblik på omskæring eller ægteskab og sender deres sønner til Nairobi med henblik på skolegang i somaliske koranskoler. Ambassaden oplyser, at de har ca. fem sager om året, hvor unge somaliere henvender sig til ambassaden og oplyser, at de opholder sig i landet mod deres vilje.

Mens længerevarende udlandsophold med henblik på social genopdragelse primært ses blandt drengene, er den kulturelle eller religiøse genopdragelse mest udbredt blandt pigerne.

5.2.1 *Baggrunden for opholdet*

Den kollektivistiske livsform i mange muslimske samfund betyder, at ære og skam gælder for hele familien, og det påhviler derfor det enkelte familiemedlem at leve i overensstemmelse med de uskrevne kulturelle regler og normer og de religiøse forskrifter. Et enkelt familiemedlems overtrædelse falder tilbage på hele familien. De uskrevne regler for ære og skam fylder derfor ofte ligeså meget i muslimske forældres opdragelsesideal som islam⁹.

Det er derfor ikke usædvanligt, at der opstår generationskonflikter i Danmark som følge af, at forældregenerationen lever efter landsbyens traditionelle normer og værdier, som begrundes i en traditionel fortolkning af koranen, mens pigerne i højere grad lever efter danske normer og værdier. Hertil kommer, at muslimske familier typisk opdrager deres børn meget frit, indtil børnene når puberteten¹⁰. Konflikterne mellem børnene og deres forældre bliver derfor særligt markante, når børnene når puberteten og oplever en række restriktioner for, hvad de må, som de ikke er vant til, og som adskiller dem fra deres danske venner. Ifølge de piger, som vi har talt med, begynder der typisk at opstå konflikter mellem forældrenes forventninger og pigernes ønsker til et fremtidigt liv i forbindelse med ønsker om at gå i byen med vennerne, valg af kærester mm.

⁹ Naser Khader: *Ære og skam. Det islamiske familie- og livsmønster – fra undfangelse til grav*, 1996

¹⁰ Se bl.a. Annick Prieur: *En indvandrer er også en udvandrer*, 1999, Marianne Nøhr Larsen: *De små oprør. Tanker og metoder i arbejdet med minoritetspiger*, 2004; Yvonne Mørck: *Bindestregsdanskere – fortællinger om køn, generationer og etnicitet*, 1998 og Manu Sareen: *Når kærlighed bliver tvang. Generationskonflikter og ægteskab i Danmark*, 2003

Det påhviler især faderen og brødrene at værne om pigernes ære for at undgå, at hun kaster skam over familien. Og det er i lyset af dette, at den kulturelle eller religiøse genopdragelse bliver iværksat – enten som straf for pigernes vestlige adfærd, som ifølge forældrene er uacceptabel, eller som et forsøg på at genoprette familiens ære. Det er således ofte forældrenes håb, at den sociale kontrol i oprindelseslandet kan bidrage til, at pigerne indretter sig efter de kulturelle normer for kvinders adfærd.

Sevcans fortælling: Baggrunden for opholdet i Tyrkiet

Sevcan har haft en tryk og god barndom med stor opbakning fra sine forældre, men da hun som 17-årig får en dansk kæreste, opstår der en konflikt mellem hende og forældrene. Sevcan føler sig utryk hjemme hos forældrene og stikker flere gange af, men hver gang finder forældrene hende og får hende med hjem. Familien beslutter, at Sevcan kan flytte ind hos sin moster, som bor i nærheden af forældrene.

Forældrene beslutter i samråd med den øvrige familie, at Sevcan skal rejse med sin onkel tilbage til Tyrkiet for at bo hos dennes familie, så hun kan glemme sin danske kæreste. Sevcan får ikke noget at vide om beslutningen, før hun en morgen vågner ved, at familien er samlet for at tage afsked med hende. Hele vejen til lufthavnen håber Sevcan på, at nogle vil gribe ind, så hun kan undgå at komme med onklen tilbage til Tyrkiet, men hun tør ikke selv gribe til handling af frygt for konsekvenserne.

I nogle tilfælde bliver de kulturelle eller religiøse genopdragelsesrejser anvendt som led i et planlagt ægteskab. Et ægteskab med en mand fra oprindelseslandet bliver ofte betragtet som den eneste måde, hvorpå familiens ære kan reddes, hvis datteren har overtrådt de kulturelle regler for god opførsel. Således fortæller en pakistansk pige, Tasmia, om, hvordan hun blev lokket til Pakistan under påskud af et familiebesøg, men endte med at blive gift med en ældre mand – en ven af familien – for at dække over, at hun havde mistet sin mødom ved en voldtægt:

”Jeg fik et kæmpebryllup med masser af gaver. Jeg ville ikke giftes med ham, men jeg kunne ikke gøre noget. Hvis jeg havde sagt nej, da vi stod over for imamen, tror jeg, at jeg var blevet slået ihjel”.

5.2.2 Børnenes oplevelse af opholdet

Da den kulturelle eller religiøse genopdragelse af pigerne har til formål at rette op på pigernes adfærd, er det vigtigt for forældrene, at der er streng kontrol med pigerne under opholdet. De fleste piger bor hos forældrenes søskende i oprindelseslandet, hvor de hele tiden er omgivet af familiens kvinder, så disse har mulighed for at overvåge pigens færden og kan lære hende, hvordan en ærbar kvinde opfører sig. En pakistansk pige, Tasmia, beskriver sit ophold som følger:

”De opdrog hele tiden på mig. Kvinder må ikke tage telefonen eller åbne døren, hvis det ringer på. De må ikke gå i bad, mens der er mænd i huset, fordi mændene ikke må se kvinderne med vådt hår. Jeg skulle lave mig totalt om – stå tidligt op om morgenen, og der kom tit gæster allerede kl. 7.00 om morgenen, og hvis jeg ikke var stået op, spurgte de: ’hvor er jeres svigerdatter, er hun ikke stået op?’. Det var svært. Jeg var aldrig alene, og det var hårdt at skulle være én, som man ikke er. Jeg kunne aldrig føle mig fri. Det var ligesom at være i et guldbur, som jeg ikke kunne komme ud af”.

Da opholdene finder sted mod pigernes vilje, er opholdene præget af en stor usikkerhed og angst for at træde ved siden af, fordi pigerne frygter for konsekvenserne. Derfor lever pigerne et dobbeltliv, hvor de udadtil opfører sig, som familien forventer, mens de indadtil hele tiden håber på, at de kan komme tilbage til Danmark. For nogle piger lykkes det at overbevise forældrene om, at de vil følge deres anvisninger, hvis de får lov til at komme tilbage til Danmark.

Sevcans fortælling: Opholdet i Tyrkiet

Sevcan opholder sig i alt tre måneder hos onklen i Tyrkiet. Da hun ankommer til Tyrkiet, finder hun ud af, at hendes fætre og kusiner hele tiden har vidst, at hun skulle med onklen tilbage til Tyrkiet, og hun føler sig svigtet af hele familien.

Sevcan fortæller, at onklens familie behandler hende som en gæst, og at hun ikke mangler noget under opholdet. Hun skal dog hele tiden være sammen med andre og er under konstant overvågning, og hun kan derfor ikke kontakte myndighederne i Danmark. Samtidig er Sevcan konstant bange for, hvad der vil ske, hvis hun ikke opfører sig, som familien forventer, og hun begynder derfor at spille med på forventningerne til hende og lader som om, at hun har glemt sin danske kæreste.

Faderen kommer på ferie i Tyrkiet for at se, hvordan Sevcan opfører sig og for at få undersøgt, om hun stadig har sin mødom. Sevcan får overbevist sin far om, at hun godt kan komme tilbage til Danmark, og kort tid efter ringer faderen til onklen for få hende hjem igen. Herpå går der yderligere halvanden måned med at få visum og billet til Danmark.

Da Sevcan henvender sig på ambassaden for at få visum til at vende tilbage til Danmark, prøver hun på at gøre ambassadens medarbejder opmærksom på, at hun er blevet bortført. Men da hun er på ambassaden sammen med sin onkel, og hele kommunikationen foregår i et åbent rum, hvor alle kan høre, hvad hun siger, har hun kun mulighed for at give mindre tegn til medarbejderen.

I de tilfælde, hvor pigerne bliver gift under opholdet i oprindelseslandet, er ud-sigterne til at komme tilbage til Danmark mere dystre. Hvis de får mulighed for at komme tilbage til Danmark, er det oftest som led i en familiesammenføring

med manden fra oprindelseslandet. Selvom pigen kommer tilbage til Danmark, fungerer ægteskabet i sig selv som et kontrolredskab i forhold til pigens adfærd.

5.2.3 *Opholdets betydning for børnenes trivsel*

De ufrivillige ophold i oprindelseslandet giver i langt de fleste, kendte tilfælde anledning til en grundlæggende mistillid til forældrene og en angst for, hvad forældrenes næste skridt vil være. Den tyrkiske pige, Sevcan, beskriver sin oplevelse af forældrenes beslutning således:

”Jeg har aldrig nogensinde forstået, hvorfor jeg skulle til Tyrkiet, og hvordan mine forældre kunne gøre det mod mig, hvordan de havde hjerte til det. Jeg er mest skuffet over min mor, fordi hun havde selv vist, at hun var stærk. Men det virker som om, hun enten ikke tør hjælpe mig eller som om, hun er blevet for svag”.

Den grundlæggende mistillid til forældrene fører ofte til, at pigerne opsøger krisecentre for at komme i sikkerhed for forældrene. Hvis pigerne skal være i sikkerhed for forældrene på krisecenteret, må pigerne ofte bryde med deres familie – og som regel også med deres øvrige omgangskreds.

De etniske samfund i Danmark er ofte præget af en høj grad af social kontrol og tætte indbyrdes relationer, og pigerne frygter, at de på krisecentrene møder andre kvinder med samme baggrund som dem selv, der måske vil fortælle forældrene – eller andre – om, hvor pigen opholder sig. Som Sevcan siger: *”Man kan aldrig vide, hvad folk siger til andre”*. Derfor er opholdene på krisecentrene også forbundet med en vis utryghed for mange af pigerne.

Sevcans fortælling: Hjemkomsten

Efter hjemkomsten til Danmark flytter Sevcan hjem til sine forældre, men hun er under konstant overvågning. Da Sevcan fortsat er bange for, at hun en dag vågner op til endnu en bortførelse, kontakter hun politiet for at anmelde forældrene.

Politiet henviser Sevcan til et krisecenter, hvor hun bor i tre måneder. Sevcan er hele tiden bange for at møde andre med tyrkisk baggrund, som måske vil fortælle hendes forældre, hvor hun opholder sig.

Sevcan beslutter sig for at gå under jorden for at kunne føle sig i sikkerhed for forældrene. Hun bryder derfor med kontakten til venner og familie, får nyt navn og CPR-nummer og starter en ny tilværelse sammen med sin danske kæreste.

For de piger, som henvender sig til krisecentrene, er opholdet her ofte første skridt i et brud med forældrene. Selve henvendelsen til krisecenteret – og en eventuel politianmeldelse – er i sig selv er en yderligere krænkelse af familien,

fordi pigerne dermed udstiller familiens problemer for andre og politianmelder egne familiemedlemmer. Som i Sevcans tilfælde er det næste skridt derfor ofte, at pigerne går under jorden i et endeligt brud med familie, venner og hele det etniske miljø, som tidligere har været en væsentlig del af pigernes omgangskreds.

Selvom pigerne hermed opnår den ønskede frihed og selvbestemmelse, er det en hård beslutning for pigerne, som skal stå på helt egne ben ved genetableringen af et nyt liv. Sevcan udtaler i denne forbindelse: *"Hvis ikke jeg havde haft min kæreste og hans familie, så havde jeg aldrig kunnet klare det. Så jeg har meget at takke dem for. Selvfølgelig savner jeg nogen gange min familie, men så har jeg jo min kærestes familie"*.

Det er dog oftest de stærke piger, som i forvejen klarer sig godt i det danske samfund, som formår at bryde med familien og starte en ny tilværelse for sig selv. Det er vores indtryk, at pigerne ofte genoptager deres afbrudte ungdomsuddannelse, når de har fundet sig til rette i den nye tilværelse.

For andre piger betyder den kulturelle eller religiøse genopdragelse, at de tilpasser sig familiens forventninger og begynder at efterleve de kulturelle normer og værdier for god opførsel. I disse tilfælde vender pigerne ofte tilbage til en tilværelse i Danmark, hvor deres primære opgave er at være en god hustru, og de lever ofte mere eller mindre afsondret fra det danske samfund. Flere skoleledere udtrykker i denne forbindelse bekymring for, at nogle af de yngre piger, som bliver sendt tilbage til oprindelseslandet med henblik på kulturel eller religiøs genopdragelse, aldrig dukker op i skolen igen, efter at de er vendt tilbage til Danmark.

5.3 **Kulturforståelse og identitetsdannelse**

I en lang række tilfælde indgår de længerevarende udlandsophold med henblik på kulturforståelse og identitetsdannelse som en frivillig del af børnenes identitetsdannelse. Når det drejer sig om de yngre børn, kommer initiativet typisk fra forældrene. Mange unge vælger selv at opholde sig i længere tid i oprindelseslandet efter endt ungdomsuddannelse for dermed at få en større forståelse for oprindelseslandet og deres egne rødder.

5.3.1 *Baggrunden for opholdet*

Mange forældre vælger i løbet af børnenes skolegang, at børnene skal rejse tilbage til oprindelseslandet for at lære deres kulturelle baggrund at kende. Således kender flere ambassader til børn og unge, som opholder sig i oprindelseslandet i forbindelse med en form for *"kulturel dannelsesrejse"* som led i barnets identitetsdannelse. Den hollandske ambassade i Pakistan fortæller, at der er mange velintegrerede hollandsk-pakistanske familier, hvor børn opholder sig en periode

i Pakistan. Under opholdet modtager de undervisning i urdu på engelske skoler for at få en større forståelse for deres oprindelseslands kultur, sprog og religion.

Disse kulturelle dannelsesrejser er hyppigst blandt børn og unge, som er født og opvokset i Danmark, og blandt de mere velintegrerede familier. Børnene har ofte kun begrænset kendskab til hverdagen i oprindelseslandet. En mor til en libanesisk dreng, som har været på kulturel dannelsesrejse til Libanon, fortæller:

”Da Brahim var ti år, syntes vi, at han kunne have glæde af en kulturopdagelse i Libanon. Han er jo født i Danmark og kender ikke noget til arabisk kultur”.

De fleste eksempler på denne form for længerevarende ophold i oprindelseslandet finder sted i løbet af grundskolen eller umiddelbart efter afslutningen af ungdomsuddannelsen, og børnene opholder sig typisk i oprindelseslandet mellem tre og seks måneder, om end enkelte ophold strækker sig over flere år.

Faizers fortælling: Baggrunden for opholdet i Pakistan

Faizer er født i Pakistan og kom som toårig til Danmark sammen med sin familie. Da hun har afsluttet folkeskolen i 10. klasse, beslutter forældrene, at hun skal på et toårigt ophold på en islamisk pigeskole i Pakistan for at lære noget om islam og for at lære urdu.

Faizer er fuldt indforstået med beslutningen, og hun glæder sig meget til at skulle bo på kollegium uden sine forældre. Faizers yngre bror skal også gå i skole i Pakistan på en islamisk skole for drenge, og faderen bosætter sig under opholdet i nærheden af sine børn, så familien kan være i tæt kontakt under opholdet.

Der er også eksempler på, at unge selv vælger at studere eller være i praktik et halvt eller et helt år i oprindelseslandet som led i en videregående uddannelse for at kombinere uddannelsen med at prøve at leve et almindeligt liv i oprindelseslandet. For mange af de unge, som selv vælger at tage af sted til oprindelseslandet, skal beslutningen ses i lyset af en identitetsmæssig splittelse mellem to kulturer¹¹. Opholdene har derfor blandt andet til formål at skabe en personlig afklaring i forhold til de unges tilhørsforhold til hhv. Danmark og forældrenes oprindelsesland.

5.3.2 *Børnenes oplevelse af opholdet*

Selvom børnene i langt de fleste tilfælde bliver behandlet godt af familiemedlemmerne, er der flere, som finder det vanskeligt at vænne sig til at være i oprindelseslandet uden for de almindelige ferier. Det er særligt hårdt for pigerne at

¹¹ Yvonne Mørck: *”Bindestregsdanskere – fortællinger om køn, generationer og etnicitet”*, 1998

vænne sig til ikke at have en aktiv hverdag, hvor de skal ud af huset i skole eller lignende, ligesom flere piger har svært ved at vænne sig til, at de hele tiden skal være sammen med familiens kvinder. Således fortæller den pakistanske pige, Saima:

”Vi er opvokset med en travl hverdag i Danmark, og vi er ikke vant til ikke at skulle lave noget. Det er svært. Man skal indordne sig under normerne, og man kan ikke bare tage på café med veninderne og af sikkerhedsmæssige årsager skal man altid have én med, når man skal handle. Så det er svært at få venner, fordi man mest går sammen med familien...”

For mange af de unge byder den kulturelle dannelsesrejse også på en ny forståelse for islam. I Danmark oplever mange af de unge, at islam er noget, som adskiller dem fra danskerne, mens de i oprindelseslandet oplever, at religionen er noget, man er fælles om, og at religionen er meget synlig i gadebilledet. Flere af de unge fremhæver således, at det er en særlig oplevelse at høre moskeens kald til morgenbøn, mens andre fremhæver ramadanen i oprindelseslandet som en særlig oplevelse, fordi fasten påvirker hele samfundet. Den pakistanske pige, Saima, beskriver oplevelsen af religionen i oprindelseslandet således:

”Mine fætre og kusiner er meget religiøse, beder fem gange om dagen og læser koranen. De havde en god indflydelse på mig. Men jeg kan ikke holde det ved lige i Danmark. Her prioriterer jeg fjernsynet højere end religionen! Men det er jo en dejlig måde at begynde dagen på, det at kunne høre bønnen giver en indre ro i sjælen”

I nogle tilfælde kommer børnene til oprindelseslandet med det formål at gå i islamisk skole. For disse børn er mødet med oprindelseslandets skolesystem ofte forbundet med et kulturchok, fordi undervisningsformen er præget af betydelig mere disciplin, end børnene er vant til fra den danske folkeskole.

Faizers fortælling: Opholdet i Pakistan

Den første tid på skolen trives Faizer ikke særligt godt; hun kan ikke holde varmen ud, og hun bryder sig ikke om den islamiske skole, som er meget anderledes, end hun er vant til fra Danmark. Da Faizer efter nogen tid fortsat ikke trives på skolen, beslutter faderen at leje et hus i nærheden af skolen, så hun og hendes bror kan komme hjem hver aften.

På skolen lærer Faizer og de andre piger, hvordan de skal opføre sig som ærbare piger og kvinder, ligesom der er koranlæsning, hvor pigerne skal recitere koranen og hadithsamlingerne. Efter seks måneder i pigeskolen kan Faizer tale, læse og skrive urdu helt perfekt.

I de tilfælde, hvor opholdet i oprindelseslandet udgør et afbræk i børnenes skolegang i Danmark, er det ikke ualmindeligt, at forældrene laver en aftale med børnenes lærere om, at børnene skal lave lektier og skrive dagbog under opholdet i oprindelseslandet for at følge med i undervisningen i Danmark og for at holde danskundskaberne ved lige. For mange børn udgør denne lektielæsning et kærkomment afbræk i hverdagen i oprindelseslandet. En libanesisk pige, Maha, udtaler således:

”Vi taler naturligvis ikke ret meget dansk, når vi er dernede, så sproget påvirker én og har en stor indflydelse. Derfor er det en afveksling i hverdagen, når man skal lave lektier på dansk, og det er helt rart”.

5.3.2 *Opholdets betydning for barnets trivsel*

Som nævnt tidligere finder de kulturelle dannelsesrejser primært sted i de mere velintegrerede familier, og det er således typisk også børn og unge, som har gode forudsætninger for at forholde sig til skiftet mellem de to kulturer.

Flere unge, som selv har valgt at tage på en kulturel dannelsesrejse, understreger, at opholdene har givet dem øget afklaring om deres tilhørsforhold. Således understreger en libanesisk pige, Abir, at det er dejligt at være på ferie i Libanon, men at hun ikke kan forestille sig en fremtidig tilværelse i landet:

”Jeg har efter mit ophold fundet ud af, at jeg vil leve i Danmark [...] I Libanon er det ikke almindeligt, at kvinder arbejder, fordi der er prestige i at have en hjemmegående kone. Jeg skal aldrig giftes med én, der er opvokset i Libanon, og han skal heller ikke til Danmark. Jeg vil have en, der forstår min opvækst”.

Den modsatte tendens, hvor de unge finder ud af, at de hellere vil bo i oprindelseslandet, gør sig dog også gældende. I undersøgelsen har vi talt med to libanesiske piger, Dania og Mona, som begge har været med deres mødre i Libanon umiddelbart efter studentereksamenen. Begge piger blev forelskede under opholdet og er efterfølgende blevet forlovede og flytter til Libanon for at blive gift til sommer.

Denne afklaring i forbindelse med de kulturelle dannelsesrejser afhænger dog i høj grad af, hvor gamle børnene er, når de kommer tilbage til oprindelseslandet, idet det kræver en vis modenhed at kunne håndtere de forskellige kulturelle indtryk og deraf følgende dilemmaer. Dette bliver også understreget af Brahims mor, som mener, at børnene bør være færdige med folkeskolen, før de tager alene tilbage til oprindelseslandet i en længere periode:

”De er forvirrede nok i forvejen, og det vil blive forværret, hvis de kommer af sted i løbet af skoletiden. De vil blive endnu mere splittede. Mange forældre sender deres børn af sted, for at de kan lære arabisk, men de mister sproget igen, når de kommer tilbage til Danmark. Så forældrene må anerkende, at deres børn ikke kommer til at snakke 100 pct. arabisk”.

Faizers fortælling: Hjemkomsten

Faizer fortæller, at opholdet i Pakistan har præget hende meget, og at hun i starten følte meget skyldfølelse over for forældrene over, at hun gjorde alting forkert i forhold til de religiøse forskrifter.

Faizer oplever, at opholdet har ændret hendes syn på islam, og hun har efterfølgende opsøgt mere viden om islam, så hendes forhold til islam i dag er anderledes, end det hun lærte på skolen. For Faizer er det hadithsamlingerne, der betyder mest, og hun søger ofte om råd og vejledning i samlingerne.

5.4 **Ferie og familiebesøg**

Langt den største del af de længerevarende udlandsophold, som vores kilder har kendskab til, handler om forlængede ferieophold i forældrenes oprindelsesland. Da omfanget af forlængede ferieophold er forholdsvist omfattende, laver flere skoler med mange børn med ikke-vestlig baggrund optællinger af børnene umiddelbart efter sommerferien. En skoleleder fra en københavnsk skole oplyser således, at der i 2004 har været 72 elever, som havde mere end en uges fravær i umiddelbar forlængelse af sommerferien, mens 47 elever havde mindre end en uges fravær efter sommerferien.

5.4.1 *Baggrunden for opholdene*

Vores undersøgelse peger på, at den ene af forældrene ofte tager af sted med de yngre børn forud for afslutningen af skoleåret, mens den anden forælder følger efter senere sammen med de ældre børn, når eksamenerne og skoleåret er overstået. Dette skyldes, at det ofte er billigere for familien at rejse uden for skoleferien, og forældrene prioriterer derfor, at de yngre børn kan tage af sted tidligere. I disse tilfælde har der oftest været en forudgående kontakt mellem skolen og forældrene om sommerferien i oprindelseslandet, og nogle skoler udarbejder deciderede skole-hjem-kontrakter, hvor forældrene skriver under på, at børnene skal være tilbage på skolen til skolestart.

Beslutningen om at blive i oprindelseslandet i længere tid end skoleferien bliver ofte truffet forholdsvist sent i forløbet. En pakistansk pige, Fozia, fortæller således, at hun som 5-årig for første gang var på en sommerferie i Pakistan, hvor forældrene hen mod slutningen af skoleferien besluttede at forlænge opholdet til

et halvt år. Denne form for beslutning bunder ofte i familiernes manglende forståelse af vigtigheden af, at børnene følger skolegangen i Danmark. Samværet med familien i oprindelseslandet vægtes derfor højere, end at børnene er fraværende i de første uger af skoleåret.

Det er især familier, hvor der går lang tid mellem besøgene i oprindelseslandet, der vælger at forlænge ferier, fordi forældrene gerne vil have længere tid sammen med deres slægtninge, når de endelig har mulighed for det.

5.4.2 *Børnenes oplevelse af opholdene*

Nogle familier tager på sommerferie i oprindelseslandet hvert år, mens der for andre familier går flere år imellem, at de ser familiemedlemmerne i oprindelseslandet. Flere af de børn, vi har talt med, tilkendegiver en stor glæde ved at komme på de forlængede sommerferier i oprindelseslandet. Således udtaler Dania, en libanesisk pige:

”Det er børnene, der vil af sted på grund af spændingen. Men desværre kan vi ikke tage af sted alle mand, fordi vi er så mange”.

Sommerferierne er generelt forbundet med gode minder om oplevelser sammen med storfamilien, og mange af børnene oplever et samvær med familien, som de ikke kender fra Danmark. De børn og unge, vi har talt med, erklærer samstemmigt, at sommerferierne er noget særligt, fordi der er mange landsmænd fra hele Europa, som vender hjem til Libanon, Tyrkiet eller Pakistan på sommerferie, og at der derfor hersker en helt særlig stemning i byerne. En libanesisk pige, Maha, beskriver sommerferierne med disse ord:

”Vi har en kæmpefamilie i Libanon. Vi tager derned sammen, både onkler, tanter og deres børn [...]. Man står tidligt op, det gør man jo ikke, når man holder ferie i Danmark. Man kan høre æslerne og alle dyrene udenfor. Så drikker vi te – gerne med naboen – og spiser morgenmad. Bagefter planlægger vi, hvad dagen skal gå med, fx tager vi til stranden eller ud for at se på seværdigheder. Ellers sidder vi og hygger os, og der bliver fortalt familiehistorier. Folk kommer udefra og besøger os. Og så laver vi selvfølgelig mad og rydder op”.

Den kollektivistiske livsform, som børnene oplever i forbindelse med sommerferierne i oprindelseslandet, er dog også noget af det, børnene finder hårdest ved sommerferierne. Der er således flere piger, som påpeger, at de savner enerum og privatliv, fordi de hele tiden er omgivet af mennesker, og ikke må gå i bazaren eller på stranden alene.

De børn og unge, som har været på længerevarende udlandsophold uden for ferierne, kan tit berette om, at det er en helt anden oplevelse at være i oprindelseslandet uden for ferierne. Således påpeger Saima, en pakistansk pige, at det var hårdt at blive i Pakistan, da familien tog tilbage til Danmark:

”Jeg endte med at tudbrøle – også fordi jeg var irriteret over, at jeg ikke kunne være mig selv. Jeg skulle hele tiden spørge om lov og savnede mit privatliv. Jeg savnede Danmark, det at kunne gå op og tage toget ind til byen uden at være afhængig af en mand, og det at der er varmt vand i hanen. Men da min far kom derned igen, hjalp det meget”.

Vi har talt med enkelte børn og unge, som har gået på korankursus i forbindelse med sommerferierne i oprindelseslandet, fordi de selv – eller deres forældre – ønskede, at børnene skulle få en større forståelse for deres religiøse baggrund. I den forbindelse fortæller Maha, en libanesisk pige, at hun begyndte at bruge tørklæde, fordi religionen er mere nærværende i hverdagen, end den er i Danmark:

”Når man er der, så bliver man påvirket af det, og jeg synes, at det var fedt at have tørklædet på. Men min far sagde til mig, at det ikke var legetøj, at jeg ikke var moden nok til at tage beslutningen om, at jeg ville bruge det. Når man først er begyndt at bruge det, så kan man ikke tage det af igen. Og så sagde han, at jeg alligevel ville tage det af igen, når jeg kom hjem”.

Mahas oplevelse går igen i flere af de samtaler, vi har haft med børn og unge, som har været på forlængede sommerferier i oprindelseslandet; nemlig at oprindelseslandet umiddelbart virker forførende, fordi den religion, kultur og sociale kontekst, som børnene oplever, adskiller dem fra andre i Danmark, er allestedsnærværende i oprindelseslandet.

5.4.3 *Opholdenes betydning for børnenes trivsel*

For mange af børnene giver sommerferierne i oprindelseslandet – ligesom de kulturelle dannelsesrejser – en mulighed for en øget forståelse for deres kulturelle baggrund, ligesom det giver mulighed for at vedligeholde det arabiske sprog. Derfor oplever flere af børnene, at de jævnlige sommerferier i oprindelseslandet faktisk er med til at gøre dem mere afklarede om deres tilknytning. En libanesisk pige, Maha, beskriver det således:

”Jeg ved godt, at jeg ikke kan leve dernede. Her (i Danmark) er der plads til begge kulturer, men det vil der ikke være dernede. Som kvinde vil de ikke kunne forstå, at man tager ind til byen for at arbejde. Men

hvis man skal integreres, så gælder det om at holde fast i begge kulturer. Man er nødt til at fastholde sin personlighed for at kunne blive integreret. Jeg ved, hvem jeg er, fordi jeg har været i Libanon. Dernede kommer man til at vide, hvem man er”.

Denne form for længerevarende udlandsophold er relativt uproblematisk, om end nogle skoleledere giver udtryk for, at de forlængede sommerferier går ud over børnenes danskkundskaber.

Dette skal ses i forhold til børnenes danskkundskaber forud for opholdet og børnenes forudsætninger for at indhente de andre børn igen efter opholdet. At det er mindre problematisk for de velintegrerede børn, bliver blandt andet illustreret af den libanesiske dreng Jamals oplevelse af at komme tilbage til skolen efter en forlænget sommerferie:

”Når man kommer hjem igen, så får man flere lektier for i begyndelsen, men jeg kommer hurtigt med igen”.

Det er væsentligt mere problematisk for de børn, som i forvejen modtager ekstraundervisning eller går i modtageklasser. Flere skoleledere er således bekymrede for nogle af de svagere elever, som hvert år udebliver et par uger efter normal skolestart, og som dermed samlet set mister halve års skolegang i løbet af indskolingen og mellemtrinnet.

6. MYNDIGHEDERNES HÅNTERING AF LÆNGEREVARENDE UDLANDSOPHOLD

I dette kapitel vurderer vi, hvordan myndighederne generelt håndterer oplysninger om, at et barn opholder sig uden for Danmark i længere tid. Desuden indkredser vi, hvor der er behov for en yderligere indsats for at hjælpe de børn og unge, der er i risiko for at blive sendt eller som har været sendt af sted på kritiske længerevarende udlandsophold (type 1 og 2).

Kapitlet bygger på vores interview med ambassader, Udenrigsministeriet, skoleledere, klubfolk, etniske konsulenter, børn og forældre. Desuden bygger det på gennemlæsning af de retningslinjer for opfyldelse af undervisningspligten og handleplaner i forbindelse med ikke-vestlige børns udlandsophold, som fem kommuner har udarbejdet¹². Det har ligget uden for vores opdrag af lave en decideret analyse af sagsgange og samarbejde på myndighedsniveau.

6.1 Lovgrundlaget

Alle børn, der er bosat i Danmark, er undervisningspligtige i henhold til Folkeskoleloven, med mindre de er omfattet af bestemmelser om undervisningspligt i anden lovgivning. Undervisningspligten starter i det år, hvor barnet fylder 7 år og ophører, når barnet har modtaget regelmæssig undervisning i 9 år (børnehaveklassen medregnes ikke)¹³.

For tosprogede elever fra ikke-vestlige lande gælder undervisningspligten for børn med mere end 3 måneders opholdstilladelse, og den træder i kraft umiddelbart efter, at barnet er flyttet til Danmark.

Indehaveren af forældremyndigheden skal medvirke til, at barnet opfylder undervisningspligten og må ikke lægge hindringer i vejen for dette.

¹² Materialet er udarbejdet af Albertslund, Gladsaxe, Haderslev, Kalundborg og Kolding kommuner. Materialet er udleveret i forbindelse med Ankestyrelsens rundspørge blandt de 50 kommuner i Danmark med flest ikke-vestlige børn. 5 af de 50 kommuner har udarbejdet handlingsplaner eller retningslinjer på feltet.

¹³ Folkeskoleloven, §§ 33-35

Derudover gælder, at alle personer, der er bosat i Danmark, skal være tilmeldt Folkeregistret. Hvis en borger er udrejst af landet i mere end ½ år, skal borgeren framelde sig Folkeregistret.

6.2 Myndighedernes kendskab til længerevarende udlandsophold

For *børn i den skolepligtige alder* gælder, at den enkelte folkeskole skal føre tilsyn med, om undervisningspligten opfyldes. Hvis et barn er fraværende, skelnes der mellem fravær på grund af sygdom el. lign, fravær med skolens tilladelse (lovligt fravær) og ulovligt fravær.

Det er lovligt fravær, hvis eleven holder fri med forældrenes og skolens tilladelse. Det er forskelligt, hvad kommunerne har fastlagt af regler for, hvor lang tid barnet kan få fri, og det er typisk den enkelte skoleleder, der administrerer tilladelsen. Fra vores interview med skoleledere og børn med ikke-vestlig baggrund har vi eksempler på, at børnene har fået fri til et længerevarende udlandsophold mod at lave lektier eller skrive dagbog under opholdet, og at der er lavet skriftlige aftaler med forældrene herom. Vi har også eksempler på, at der ikke er lavet aftaler mellem forældre og skole, ligesom det er forskelligt, hvordan skolerne følger op, når barnet vender tilbage til skolen.

Ved ulovligt fravær fra skolen kontakter skolen hjemmet for at undersøge, hvorfor eleven ikke er i skole. Hvis skolen ikke kan få kontakt med forældrene, eller hvis problemet ikke bliver løst, skal skolen lave en indberetning til de kommunale myndigheder. Tidshorizonten for, hvornår skolen kontakter hjemmet, og hvornår der sker indberetning, er forskellig fra kommune til kommune, ligesom der er forskellig praksis mht. det videre forløb. Kommunernes definition af et længerevarende fravær varierer således meget – efter vores oplysninger fra én uge til to måneder. Desuden har nogle kommuner længere underretningsfrister, når det drejer sig om udeblivelser i forlængelse af sommerferien¹⁴. Ankestyrelsens undersøgelse viser, at der i nogle tilfælde går over et halvt år, før børns fravær bliver meldt til kommunen.

Det fremgår også af Ankestyrelsens undersøgelse blandt de 50 kommuner, at omkring en tredjedel af skolelederne ikke har fået nogen reaktion fra forvaltningen på de indberetninger, de har lavet om børn, der udebliver fra undervisningen. I de tilfælde hvor samarbejdet fungerer godt, bygger det ofte på en tæt dialog mellem skolelederen og en fast kontaktperson i forvaltningen, fx en integrationskonsulent.

Ankestyrelsens undersøgelse viser, at kun 5 af de 50 adspurgte kommuner har en egentlig handleplan for, hvordan kommunen håndterer længerevarende fra-

¹⁴ Kilde: Retningslinjer og handleplaner fra de fem kommuner, som er nævnt under note 5.

vær blandt skolebørn. Hvis dette tal blandt de kommuner, der har flest børn med ikke-vestlig baggrund, kan generaliseres, tyder det på, at meget få kommuner på landsplan har en klar beskrivelse af ansvar, kompetence, tidsfrister og sagsgang, når børn udebliver fra skolen i længere tid.

Hvis *unge over 16 år* forlader Danmark i længere tid uden at være frameldt Folkeregistret, får myndighederne i princippet ikke kendskab til fraværet. I disse tilfælde bliver fraværet kun registreret, hvis de unge er under 18 år og rejser sammen med voksne, der framelder sig Folkeregistret, eller hvis myndigheder, boligforeninger eller postvæsnet bliver opmærksom på fraværet. Hvis der ikke kommer "en impuls" til myndighederne, kan de unge altså i princippet opholde sig uden for Danmark i længere tid, uden at det bliver opdaget. Det kan betyde, at forældre kan rejse til oprindelseslandet med deres barn og efterlade barnet i oprindelseslandet, uden at myndighederne får kendskab til det – hvis barnet er over den skolepligtige alder, og hvis der ikke er nogen fag- eller privatpersoner, som reagerer i forhold til myndighederne.

Vi vurderer i lyset af dette, at antallet af unge over 16 år, der er på længerevarende udlandsophold i forældrenes oprindelsesland, er større end det officielle tal, fordi de tilfælde, som vedrører bortførelser eller andre tvangsbaserede ophold, kun i begrænset omfang figurerer i statistikkerne. I sagens natur er det derfor heller ikke muligt at skønne, hvor mange personer det handler om. I disse tilfælde vil de unge dog typisk være ofre for den type rejser, som har alvorlige negative konsekvenser for barnets videre liv.

6.3 **Ambassadernes rolle**

Udenrigsministeriet og de danske ambassader bistår danske statsborgere og personer med fast bopæl i Danmark i sager om genopdragelse.

Det er dog en forudsætning, at Udenrigsministeriet eller ambassaden informeres om en sådan sag fra de pågældende selv eller fra slægtninge, venner eller offentlige myndigheder i Danmark. Ambassaderne får typisk først kendskab til børnene, når de selv eller andre henvender sig på ambassaden for at få hjælp.

Ambassadens bistand afhænger af, om det er muligt at komme i kontakt med det barn, som har brug for hjælp, og om ambassaden sammen med den pågældende kan planlægge sagens videre forløb, hvis barnet selv ønsker hjælp.

Ambassaden laver en konkret vurdering af løsningsmulighederne i hver enkelt sag under hensyntagen til, at ambassaderne overalt skal respektere og agere i henhold til opholdslandets lovgivning. I praksis er det begrænset, hvad ambassaden kan gøre, idet forældres bortførelse af eget barn ikke nødvendigvis anerkendes som lovstridigt i oprindelseslandet. Ambassaden kan heller ikke medvir-

ke til en tilbageførelse af barnet til Danmark, hvis familien eller de stedlige myndigheder modarbejder dette. Og dansk politi eller andre danske myndigheder kan ikke gennemtvunge danske afgørelser om fx forældremyndighed i udlandet.

Derfor består ambassadernes og Udenrigsministeriets bistand i:

- At anvise advokater, som kan yde rådgivning og bistand i forhold til den familie- og socialretlige lovgivning i landet, afklare retsgrundlaget for barnets ophold og få domstolsafgørelse om udlevering.
- At skaffe oplysninger om barnets opholdssted.
- At rette henvendelse til opholdslandets myndigheder om udlevering, hvis det har udsigt til at kunne nytte.
- At forsøge at overtale forældre og slægtninge til at medvirke til en fredelig løsning af sagen med stille og forsigtigt diplomati fra den danske ambassades side. Denne fremgangsmåde tager typisk meget lang tid at gennemføre.
- Praktisk bistand i forbindelse med kontakt til barnet, afhentning ved hjemsendelse, udstedelse af pas, indkøb af billetter, modtagelse i Danmark o. lign.

”Det stille diplomati” skyldes dels hensyntagen til barnets tarv, herunder børnenes fremtidige relationer til familie og slægtninge, dels erfaring med hvad der virker bedst i forhold til samarbejdet med de lokale myndigheder. Metoden adskiller sig fra den model, den engelske ambassade i fx Pakistan anvender, hvor man går meget mere offensivt frem, hvis man får kendskab til, at engelske børn lider overlast i landet. Ifølge Udenrigsministeriet har man lige så stor succesrate med ”det stille diplomati”, som England har med en mere offensiv handlingsmodel.

6.4 **Vurdering af myndighedernes indsats**

Stort set alle de professionelle, vi har interviewet i forbindelse med undersøgelsen, peger på, at myndighedernes indsats i forhold til at forebygge eller skride ind over for de længerevarende udlandsophold kan forbedres. Også flere af de børn og forældre, vi har talt med, undrer sig over, at myndighederne ikke er gået mere aktivt ind og har støttet barnet eller familien i forløbet. En forbedring af indsatsen handler om:

Mere viden og bedre værktøjer

Mange af vores informanter oplyser, at socialrådgivere, sagsbehandlere, skole-

folk mfl. mangler viden om kulturelle og religiøse forhold og opdragelsesprincipper i forældrenes oprindelseslande. Desuden mangler myndighederne erfaring med håndteringen af kulturmødet (fx hvordan man taler om følsomme emner), konflikthåndtering og håndtering af rollen som autoritet.

Flere professionelle peger på, at de danske myndigheder ikke griber tilstrækkeligt ind. Det kan skyldes problemer med sprog og forståelse af en fremmed kultur, manglende blik for, at de kriminelle unge har psykiske problemer og behov for psykologbehandling eller et ønske om ikke at diskriminere unge med indvandrerbaggrund ('berøringsangst'). Flere af de professionelle peger også på, at myndighederne ofte tøver længere med at fjerne børn fra belastede familier med ikke-vestlig baggrund – og at dette ikke altid er hensigtsmæssigt for barnet¹⁵.

Tidlig indsats

Flere af de professionelle peger på, at myndighederne handler på et meget sent tidspunkt i forhold til, at de forskellige forvaltninger og institutioner samlet set har en viden om de belastede familier, som kunne bruges mere målrettet i en forebyggende indsats. De etniske konsulenter, som typisk kommer ind i billedet, når der er konflikter eller skal mægles i en familie, peger på, at det oplysende og forebyggende arbejde burde starte, allerede mens børnene går i vuggestue. Her møder forældrene for første gang de danske opdragelsesmetoder og pædagogiske principper, og der er ofte stor åbenhed hos mødrene over for at lære om børns sundhed og trivsel.

Koordineret indsats og handlekompetence

De familier, der har sociale problemer, er ofte kendt af forvaltningen, og tit er der mange forskellige myndigheder, som har en sag på forskellige medlemmer af familien. Her efterlyser de professionelle, vi har talt med, en bedre koordinering mellem de forskellige socialrådgivere, pædagogisk-psykologisk rådgivning, familie- og arbejdsmarkedsforvaltningen osv. – inden for de rammer, lovgivningen giver. En konsekvens af, at der er mange myndigheder på banen i forhold til den enkelte familie, er ifølge vores informanter, at sagerne trækker i langdrag, fordi der er mange parter, der skal høres, mange underretninger, der skal skrives, og mange sagsakter, der skal læses og arkiveres. ”*Der er alt for megen snak og al for lidt handling*”, som en etnisk konsulent udtrykker det. Flere efterlyser én tovholder, som har ansvar for overblikket, og som kan træffe hurtige beslutninger, hvis et barn lider overlast eller er i fare for at blive sendt ud af landet mod sin vilje.

¹⁵ Se bl.a. UCF Unge: ”*Fokus på – anbragte børn og unge med anden etnisk baggrund end dansk*”, 2003 og Manu Sareen: ”*Når kærlighed bliver tvang. Generationskonflikter og tvangsægteskaber i Danmark*”, 2003

Opfølgning og konsekvens

Tilsyneladende er kommunernes opfølgning på familiernes problemer med at opdrage børnene af meget svingende intensitet og kvalitet.

Vi vurderer på baggrund af interviewene, at man når længst med indsatsen, hvis der opstilles klare aftaler og mål for samarbejdet – og hvis der bliver fulgt op på aftalerne. Især de etniske konsulenter, vi har talt med, efterlyser højere grad af konsekvens eller straf, hvis familierne ikke vil samarbejde eller ikke overholder aftaler, fx om hvornår børnene vender tilbage til skolen efter sommerferien. Således udtaler en etnisk konsulent:

”Man skal være synlig og give en synlig støtte. Og så skal der være større fasthed i socialsystemet og i retssystemet. Slaphed i loven betyder, at en del af forældrene sender deres børn til udlandet. Kontrasten mellem de to systemer er meget stor. Som samfund kan det være godt nok med en advarsel, men det kan være en medvirkende årsag til, at forældrene føler en afmagt over for samfundet”.

Flere etniske konsulenter peger også på, at myndighederne bør være mere opmærksomme på at fjerne børnene, hvis forældrene ikke udviser den nødvendige forældreevne:

”Det er ikke det at vide, at der er et problem. Alle ved, at der er et problem. Men det handler om at have vilje til at hjælpe. Til at give den rigtige hjælp!”

7. KONKLUSIONER OG ANBEFALINGER

7.1 Konklusioner

Vores undersøgelse giver grundlag for at skelne mellem fire forskellige typer af længerevarende udlandsophold blandt børn med ikke-vestlig baggrund. Vi kan dog ikke på baggrund af vore data konkludere på fænomenets omfang og samlede konsekvenser.

De fire typer af ophold har meget forskellige konsekvenser for børnene. De fire typer er:

1. Længerevarende udlandsophold med henblik på *social genopdragelse* som forældrenes reaktion på børnenes/de unges kriminalitet, stofmisbrug eller anden anti-social adfærd,
2. Længerevarende udlandsophold med henblik på *kulturel eller religiøs genopdragelse* ofte som forældrenes reaktion på, at børnene/de unge er blevet for danske i deres adfærd, normer og værdier,
3. Længerevarende udlandsophold som led i børnenes/de unges *identitetsdannelse og afklaring af tilhørsforhold*,
4. Længerevarende udlandsophold i form af *ferier eller familiebesøg* i forbindelse med familiære begivenheder såsom bryllupper, sygdom eller dødsfald blandt familiemedlemmer i oprindelseslandet.

De to første typer – dvs. ophold med henblik på *social, kulturel eller religiøs genopdragelse* – har oftest alvorlige konsekvenser for barnets selvværd, dansk-kundskaber, forhold til familien og integration i Danmark. Typisk øges børnenes konflikter med og mistillid til familien. For pigernes vedkommende kan opholdene føre til, at pigerne går under jorden eller flytter på krisecenter i Danmark af frygt for yderligere overgreb fra familien. Ensomhed, social udstødning og angst for fremtiden er også typiske følger. For drengenes vedkommende forværres kriminalitetsspiralen ofte, når drengene kommer hjem, måske med yderligere nederlag i bagagen og en større mistillid til de voksne og ”systemet”.

Der er dog også enkelte tilfælde, hvor opholdet i oprindelseslandet har virket så afskrækkende, at børnene ændrer adfærd i positiv retning, når de kommer hjem.

Det er typisk ophold, hvor forældre eller familiemedlemmer har fulgt barnet tæt under opholdet, og hvor der dermed har været en voksenstøtte i forhold til barnet.

En del af de børn, der sendes på social, kulturel eller religiøs genopdragelse, sendes af sted uden myndighedernes viden. Det kan lade sig gøre, når børnene er over den skolepligtige alder. Vi kender derfor ikke det præcise antal børn, der sendes på denne form for ophold i oprindelseslandet. Vores undersøgelse peger på, at det er flest drenge, der sendes på disse rejser. Ankestyrelsen konkluderer også, at det er flest drenge, der er sendt på andre typer af længerevarende udlandsophold end forlængede ferier, det vil sige ophold, der kan have tvangsmæssige elementer i sig. Det kan dog skyldes, at myndighedernes ikke i samme omfang får kendskab til, at piger bliver sendt af sted, fordi der ikke er sociale sager på pigerne i samme omfang, som der er det på de kriminelle drenge.

De to sidste typer af længerevarende udlandsophold – ophold med henblik på *kulturforståelse og identitetsdannelse samt ferier og familiebesøg* – udgør langt den største del af opholdene. Denne konklusion understøttes af Ankestyrelsens undersøgelse.

Disse ophold er oftest uproblematisk for børnenes videre udvikling og trivsel i Danmark. Ofte vender barnet styrket hjem med mere ro og tillid til sig selv, en bedre forståelse for, hvad det vil sige at leve mellem to kulturer, et mere afklaret forhold til den muslimske tro – og med bedre forudsætninger for at kunne træffe et valg om egen fremtid i Danmark eller et andet sted i verden. Opholdene kan i et vist omfang sidestilles med danske unges (dannelses)rejser til udlandet efter endt skolegang.

Det kan dog være problematisk, hvis opholdet er så langvarigt, at børnene sættes tilbage i forhold til det danske sprog eller deres skolegang.

På baggrund af ovenstående konkluderer vi, at der er *behov for en differentieret indsats i forhold til styrkelse af indsatsen mod længerevarende udlandsophold.*

Først og fremmest er der brug for en styrkelse af indsatsen og beredskabet i forhold til de sociale, kulturelle eller religiøse genopdragelsesrejser. Det gælder både med hensyn til at forebygge, at problemerne i familien bliver så store, at forældrene vælger at sende deres børn af sted – ofte i afmagt og som en sidste udvej. Men også i forhold til at hjælpe de børn, som er i udlandet mod deres vilje, eller som har været sendt af sted.

I forhold til de mere uproblematisk ferier og familiebesøg er der primært behov for at støtte op om, at børnenes skolegang kan gennemføres uden betydelige afbrydelser.

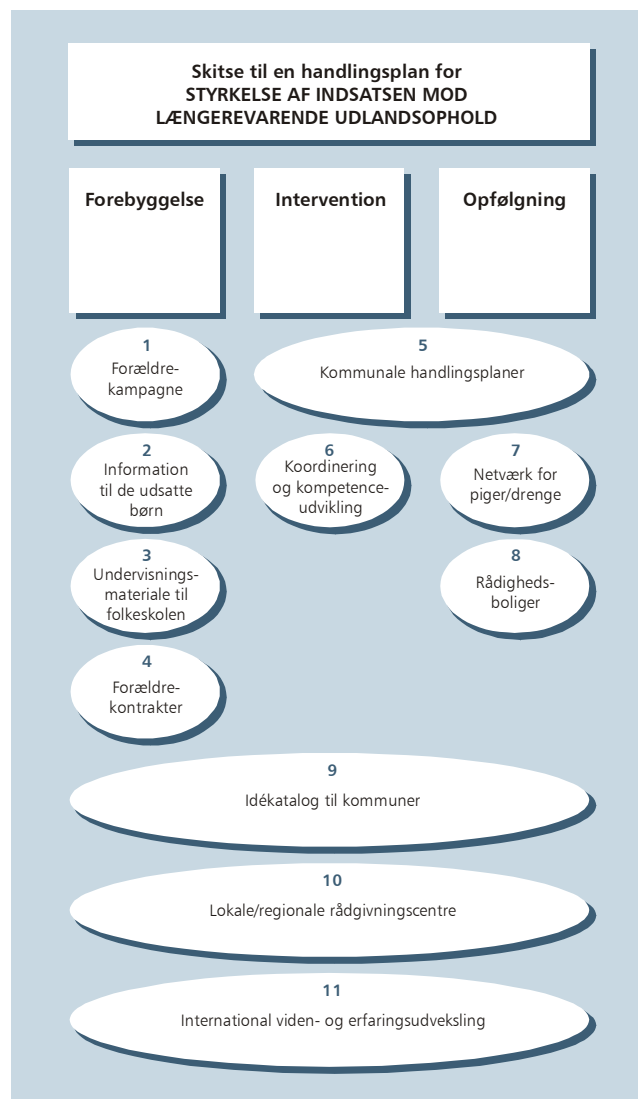
Vores anbefalinger til en differentieret indsats gives i det følgende afsnit.

7.2

Anbefalinger

Vi anbefaler, at der udarbejdes en samlet handlingsplan til styrkelsen af indsatsen mod længerevarende udlandsophold. Handlingsplanen kan omfatte en række forskellige værktøjer, som anvendes i en differentieret indsats – på centralt niveau og i kommunerne.

Vi foreslår, at der udpeges tre indsatsområder: *Forebyggelse, intervention og opfølgning*. I det følgende giver vi vores anbefalinger til, hvilke elementer handlingsplanen kan indeholde.

Forslag 1: Forældre-kampagne

Vores undersøgelse peger på, at mange forældre med ikke-vestlig baggrund mangler en forståelse for de danske opdragelsesprincipper, og at flere forældre savner rådgivning om, hvordan de skal opdrage deres børn til at begå sig i det danske samfund.

Vi anbefaler derfor, at der iværksættes en undersøgelse af forestillinger om og holdninger til opdragelse blandt forældre med ikke-vestlig baggrund. Derudover foreslår vi, at Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration, Undervisningsministeriet og Ministeriet for Familie- og Forbrugeranliggender iværksætter en oplysningskampagne over for forældre med ikke-vestlig baggrund med henblik på at skabe større viden og forståelse hos forældrene om de danske opdragelsesprincipper og forventninger til skole-hjem-samarbejdet. Ligeledes kan forældre-kampagnen sætte fokus på, hvad der er forældrenes rolle, og hvad der er samfundets rolle i forhold til at opdrage børn i Danmark. Endelig bør kampagnen oplyse om, hvor forældrene kan søge rådgivning og hjælp – officielt såvel som anonymt – hvis de har problemer med deres børn.

Forældre-kampagnen kan med fordel følges op med konkrete aktiviteter på de enkelte skoler i form af fx temadage for grupper af forældre med ikke-vestlig baggrund med fokus på børneopdragelse og skole-hjem-samarbejde.

Forslag 2: Information til de udsatte børn

De problematiske sager om sociale, kulturelle eller religiøse genopdragelsesrejser handler ofte om de lidt ældre børn. Vi vurderer, at det er vigtigt at styrke disse udsatte børns beredskab i forhold til at håndtere trusler om hjemsendelse til oprindelseslandet.

Derfor anbefaler vi, at Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration og Socialministeriet sammen udarbejder informationsmateriale stilet til de udsatte børn. Materialet skal informere om de risici, der kan være forbundet med længerevarende udlandsophold. Ligeledes bør materialet informere om børns retssikkerhed og oplyse om, hvor børn kan henvende sig, hvis de har brug for rådgivning eller hjælp – officielt såvel som anonymt.

Materialet skal være tilgængeligt på steder, hvor de unge færdes, såsom biblioteker, skoler, pige- og drengeklubber, ligesom de chatfora, som unge med ikke-vestlig baggrund bruger, med fordel kan indeholde link til en hjemmeside med information om genopdragelsesrejser og retssikkerhed.

Forslag 3: Undervisningsmateriale til folkeskolen

Vi vurderer, at den forebyggende indsats kan styrkes gennem en øget åbenhed og dialog om længerevarende udlandsophold og beslægtede emner såsom generations- og migrationskonflikter, opdragelse, dannelse og uddannelse.

Vi anbefaler derfor, at Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration og Undervisningsministeriet udarbejder undervisningsmateriale til brug i folkeskolen. Målet er at skabe grundlag for dialog og indsigt blandt skoleelever om længerevarende udlandsophold og beslægtede emner. Således vil en øget afklaring blandt børn med ikke-vestlig baggrund give børnene et øget beredskab i forhold til at håndtere evt. konflikter med forældrene og kunne tale med deres lærer eller kammerater om problemerne.

Forslag 4: Forældrekontrakter

Undersøgelsen peger på, at en betydelig del af indberetningerne til kommunerne handler om børn, som udebliver fra skolen i forlængelse af sommerferien. Det er vores vurdering, at skolerne med fordel kan udarbejde egentlige forældrekontrakter, når forældrene ønsker at tage på et forlænget ophold i oprindelseslandet.

Forældrekontrakter er skriftlige aftaler mellem skole og hjem med henblik på at præcisere de gensidige forventninger ved aftaler om lovligt fravær for barnet. Kontrakterne kan indeholde aftaler om fraværrets længde, barnets skolepligter under opholdet (fx lektielæsning og dagbog) og fastlægge aftaler om opfølgning, når barnet kommer hjem igen (fx møde, sprogtest, særlig støtte mv.).

Forslag 5: Kommunale handlingsplaner

Vi anbefaler, at kommunernes beredskab i forhold til at håndtere de mere problematiske tilfælde, hvor de længerevarende udlandsophold handler om social, kulturel eller religiøs genopdragelse, styrkes. Vi vurderer, at det er mest hensigtsmæssigt, at Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration udarbejder en skabelon for kommunale handlingsplaner, som de enkelte kommuner kan tilpasse lokale forhold.

Handlingsplanerne har til formål at sikre, at kommunerne har retningslinjer med en klar beskrivelse af ansvar og kompetence på alle niveauer, når der er mistanke om eller indikationer på, at et barn skal af sted eller er på et længerevarende udlandsophold. Handlingsplanene kan således indeholde retningslinjer til de kommunale myndigheder i forhold til:

- 'Hvem der gør hvad', lige fra det første kendskab til, at et barn skal på et længerevarende udlandsophold, til barnet kommer hjem.

- Hvordan ambassaderne orienteres, når en myndighed har en mistanke om, at et barn er i fare for at blive sendt af sted, eller et barn er forsvundet.
- Og hvordan kommuner handler, når et barn er hjulpet hjem med ambassadens mellemkomst, så barnet kan komme hurtigt videre i trygge rammer.

Endvidere bør planerne præcisere tidsrammer for, hvornår forskellige handlinger skal sættes i værk før, under og efter et længerevarende udlandsophold. Forældrekontrakter kan indgå som en del af handlingsplanerne.

Forslag 6: Koordinering og kompetenceudvikling

Det er vigtigt, at skolefolk, sagsbehandlere og andre, der møder børnene og deres forældre, arbejder koordineret og målrettet på tværs af de forskellige forvaltninger, og at medarbejderne er klædt på til at løse opgaven.

Vi anbefaler derfor, at kommunerne har fokus på at sikre:

- En klar organisatorisk struktur i kommunen i forhold til at håndtere børnenes og familiernes problemer. I forlængelse heraf bør der – inden for de rammer, lovgivningen giver – ske en tæt koordinering af arbejdet omkring barnet og familien på tværs af faggrupper, fx med en klart defineret tovholder, så familien ikke oplever, at hver myndighed sidder med hver sit hjørne af problemet.
- At medarbejderne får de fornødne kompetencer og redskaber til at håndtere sagerne. Det gælder viden om og indsigt i kulturmødet, religiøse forhold, opdragelsesprincipper, konflikthåndtering og håndtering af rollen som autoritet. Desuden større indsigt i, hvornår der kan være tale om psykologiske problemer hos børnene og behov for professionel bistand i form af psykologhjælp mv.

Forslag 7: Netværk for piger og drenge

Typisk har kvinder med ikke-vestlig baggrund ikke noget netværk, når de sluses ud fra krisecentrene. Også drengene isoleres, når de evt. bryder med familien.

Vi anbefaler, at man arbejder med at etablere netværk og støttegrupper for både piger og drenge til støtte ved konflikter i familien og som opfølgning, når børnene vender hjem fra et længerevarende udlandsophold. For at undgå at de unge fastholdes i en offerrolle, er det vigtigt, at netværkene ikke udelukkende består af unge med samme type af problemer, men at der også bliver sat fokus på netværk, som kan bidrage til reintegrationen i det danske samfund.

Vi vurderer desuden, at det er vigtigt, at de unge har mulighed for at kontakte medarbejdere med etnisk baggrund, relevante kompetencer (se punkt 6) og erfaring.

Forslag 8: Rådighedsboliger

De problematiske ophold i oprindelseslandet ender ofte med, at de unge henvender sig til et krisecenter i Danmark og senere går under jorden. Første skridt i denne udslusning – og reintegration i det danske samfund – er, at de unge har mulighed for at finde en bolig uden for kommunen, så de kommer på afstand af forældrene og det lokale, etniske netværk. En stabil boligsituation er forudsætningen for, at de unge får overskud til at genoptage uddannelsesforløb eller starte i et fast arbejde. Imidlertid peger flere af vores kilder på, at det kan være vanskeligt at skaffe de unge en bolig uden for kommunen.

Vi anbefaler derfor et styrket tværkommunalt samarbejde om de eksisterende rådighedsboliger, så man undgår, at de unge skal vente unødigt lang tid på at kunne genoptage deres tilværelse.

Forslag 9: Idékatalog til kommuner

Vi anbefaler, at Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration udarbejder et idékatalog, som kan give kommunerne inspiration til, hvordan man kan forebygge de længerevarende udlandsophold. Kataloget kan med fordel udarbejdes i samarbejde med etniske foreninger og netværk og indeholde:

- Redskaber til at arbejde med og håndtere kulturmødet, flerkulturel identitet og multikulturel vejledning. Herunder hvordan man kan formidle ”dansk kultur”
- Ideer til hvordan man kan styrke samarbejdet med forældrene
- Ideer til styrkelse af det tværfaglige samarbejde til forebyggelse af længerevarende udlandsophold
- Samling af rollemodeller, succeshistorier og best practice på området.

Forslag 10: Lokale/regionale rådgivningscentre

De døgnåbne rådgivningscentre spiller en væsentlig rolle i forhold til at hjælpe unge til at håndtere eventuelle konflikter med forældrene. Derfor anbefaler vi, at kommunerne støtter op om rådgivningscentrenes indsats, så centrene har mulighed for at yde professionel rådgivning og hjælp til de udsatte børn og unge. Det er vigtigt, at der tilknyttes medarbejdere med ikke-vestlig baggrund, og at disse har de fornødne kompetencer til at hjælpe børnene (se forslag 6, kompetenceudvikling). Desuden er det vigtigt, at centrene har et tæt samarbejde med kommuner, krisecentre mv.

Forslag 11: International viden- og erfaringsudveksling

Vores undersøgelse peger på, at der er behov for en øget udveksling af viden og erfaring på tværs af de forskellige fagfolk og myndigheder i forbindelse med konkrete tilfælde, hvor børnene opholder sig i oprindelseslandet mod deres vilje.

En væsentlig del af denne viden- og erfaringsudveksling vil blive formaliseret gennem de kommunale handlingsplaner, hvor samspillet mellem de forskellige myndighedsniveauer præciseres. Derudover er der i hver enkelt sag behov for en udveksling af viden og erfaring mellem alle relevante fag- og privatpersoner, som kan bidrage til en effektiv løsning på konflikten.

Endelig er det vigtigt, at der løbende sker en viden- og erfaringsopsamling på tværs af de forskellige myndigheder og lande, så grundlaget for forebyggelse, handling og opfølgning løbende styrkes.

8. **BILAG 1: LITTERATURLISTE**

Ankestyrelsen (2005): *"Ikke-vestlige børns længerevarende udlandsophold"*

Det Kriminalpræventive Råd (2004): *"Etniske grupper. Kriminalitet og forebyggelse"*, Rigspolitiets Trykkeri

Engell, Lucas Vagn (2004): *"Utilpassede unge tosprogede piger"*, Temahæfte Heltidslærerforeningen i Ungdomsskolen, Trykbureauet

Human Right Service (2004): *"Norske børn i utlandet: Ute av syne, ute av sinn"*

Khader, Naser (1996): *"Ære og skam. Det islamiske familie- og livsmønster – fra undfangelse til grav"*, Borgens Forlag

Larsen, Marianne Nøhr (2004): *"De små oprør. Tanker og metoder i arbejdet med minoritetspiger"*, Århus Universitetsforlag

Mørck, Yvonne (1998): *"Bindestregsdanskere – fortællinger om køn, generationer og etnicitet"*, Forlaget Sociologi

Mørck, Yvonne (1999): *"Faktisk er Blågårds Plads utrolig smuk - hårde drenge på Nørrebro"*, Social Kritik nr. 65/66

Prieur, Annick (1999): *"En indvandrer er også en udvandrer"*, Social Kritik 65/66

Reunite - International Child Abduction Centre (2003): *"The outcomes for children returned following an abduction"*

Rytter, Mikkel (2003): *En som os – ægteskaber blandt pakistanere i Danmark"*, AMID, Working Paper Series vol. 33.

Sareen, Manu (2003): *"Når kærlighed bliver tvang. Generationskonflikter og ægteskab i Danmark"*, People's Press

Schmidt, Gabi (2000): "*Kulturens grundpiller*". I Social Forskning - temanummer om etniske minoriteter i velfærdssamfundet.

Schmidt, Gabi og Jakobsen, Vibeke (2000): "*20 år i Danmark - en undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer*", Socialforskningsinstituttet

The Home Office Communications Directorate (2000): "*A choice by right*"

The Foreign & Commonwealth Office (2004): "*Young People and vulnerable adults facing forced marriage*"

UFC Unge og KABU (2004): "*Fokus på – anbragte børn og unge med anden etnisk baggrund*", UFC Unge.

Videnscenter for Ligestilling (2002): "*Kan tvang være en æressag?*", Idékatalog til en dansk indsats mod tvangsægteskaber

